

TÜRK TOPLULUKLARINDA EVLENME İLE İLGİLİ BAZI UYGULAMALARIN KÜTAHYA-SİMAV YÖRESİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Cihangir DEMİR

GİRİŞ

Gelenek ve görenekler, insan topluluklarını bir arada yaşatan, onların geçmişle haldeki bağlarını kuran kültür unsurlarıdır. Kültürün içinde bir milletin değer yargısı, zevki, düşünce yapısı, inanç sistemleri vardır. Topluluklar, bulundukları coğrafyadan göç etseler dahi bu kültür unsurlarını yeni yurtlarına taşırlar.¹ İşte bu bilgiler dahilinde biz, Türk milletinin ana yurdunda bir zamanlar uygulanmış ve hala uygulanan fakat Türklerin göçleriyle birçok yeni coğrafyaya da yayılmış bazı düğün geleneklerini inceleyeceğiz. Konuya giriş yapmadan önce konumuzla yakından ilgisi olan evlilik kavramı ve Türklerdeki uygulanış biçimi hakkında bilgi vermek gerektiğini düşünüyorum.

Evlilik öncesi ve sonrası yapılan uygulamalar bütün Türk topluluklarında farklı isimler altında anılmasına karşın öz yapı itibariyle birbirinden farklı değildir. Kabaca iki kişinin bir evde yaşaması manasına gelen evlilik kelimesi sadece Türklerde vardır.² Eskiden beri çekirdek aile yapısının görüldüğü Orta Asya ve Anadolu'da evlilik, bir erkek ve bir kadının dini inançlar, yasalar ve toplumun bütün katmanlarınca onaylanmış bir bütünlük, beraberlik içinde bir araya gelmesi manası taşır.

Aile bütün Türk toplumlarının eskiden beri kutsal olarak kabul ettiği bir müessese olmuştur. Evlenme ise bu oluşumun temeli olarak kabul edildiğinden ayrı bir öneme sahiptir.

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar geçen süre içinde çeşitli olay ve dönemler içinden geçmiştir. Şüphesiz evlilik de bunlar içerisinde en önemli yere sahiptir. Çünkü evlilik yetişkinliği ve yeni bir tabakaya dahil olmayı simgeler.

¹ Sibel Turhan TUNA, *Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği*. 2006. Bilgi; Sayı 38 ss. 149.

² Gülşah Tağı, *Kazak Türklerinde Evlenme Gelenekleri*. Basılmamış Lisans Tezi. 2004 s. 1

Türk toplumlarında evlilik daha önce de bahsettiğimiz gibi çok önemliydi. Evliliğin Türklerdeki öneminden bahsetmek gerekirse:

Türk toplumlarında evlilik, bir erkeğin toplumda bir tabakadan diğer bir üst tabakaya yükselişi, baba olmanın meşrulaştırılması ve Türk devletlerinin temeli olan aile kurumunun esas yöneticiliğine yani *atalığa* (aile reisliği) terfisiidir. Bir bayan içinse evlilik, genç kızlıktan kadınlığa geçiş, anne olmanın meşrulaştırılması ve Türk ailesinin yönetici yardımcısı olan *hatunluğa* geçişidir.

Hiç şüphesiz evliliğin toplumsal yönü de bulunmaktadır. Evlilik bir aile ile bir başka ailenin akraba olmasına sebebiyet vermekte ve düğün sırasında oluşan ağır yükü tek bir ailenin omuzlarından alıp paylaşırma vazifesi görmektedir. Ayrıca komşuluk ilişkilerini tekdüze olmaktan çıkarıp herhangi bir kişinin dahi kendini o ailenin bir üyesi olarak görmesini sağlamaktadır. Bu durum ise toplumsal ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Evliliğin insan psikolojisi üzerinde de etkisi büyüktür. İnsanlar düğün esnasında yeteneklerini sergileyerek bir psikolojik doygunluk durumu yaşarlar: Türk toplumlarında düğünlerde yapılan at yarışlarını örnek gösterebiliriz. Ayrıca insanların savaş halinde olsalar dahi evlilik ve düğün törenlerine olan ilgisi düşündürücüdür. İnsanlar böylesine büyük buhran dönemlerinde bile eğlenme ve gülmeye olan ihtiyaçlarını bir nebze olsun karşılamışlardır.

Tarihin tüm devreleri boyunca Türk insanının oluşturduğu birçok kurumdan biri olan aile ve bu kurumun kuruluş evresi olan evlilik (evlenme) dönemi ve bunun toplumsal, psikolojik etkilerinden bahsettik. Şimdi asıl konumuza dönelim.

Burada Türk evlenme ve düğün gelenekleri içinde varlığını sürdürmüş veya sürdürmekte olan *kalin* (*kalm*), *sağdıçlık* ve *kırmızı kuşak bağlama* geleneklerinin Türk topluluklarındaki uygulanış biçimleriyle Kütahya- Simav yöresindeki uygulanış biçimlerini birbiriyle karşılaştıracğıız.

Kalin-kalm: Eski Türklerden günümüze kadar uzanan sürede Türk topluluklarındaki önemini yitirmemiş düğün geleneklerinden biridir. Günümüzde bazı Türk topluluklarında halen uygulanmasına karşın ister istemez bazı değişikliklere uğramıştır.

Kalın kelimesinin araştırmacılar tarafından birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlamaların çoğu özde yaklaşık olarak aynı manayı taşısa da birbirinden ayrılan yönleri de vardır.³

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin ögel. **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul: 2001 ss. 256

Kalıñ kavramı genel olarak kız ailesine verilen bir hediye biçimi şeklinde yorumlanmıştır. Bazı araştırmacılar ise bu kavramı kadının para ile satılması şeklinde açıklamaya çalışmışlardır. Oysa bu böyle değildir. Kalıñ, bir karşılıklı hediyeleşmedir.⁴ Kalıñı sadece erkek tarafının verdiği düşünülür. Oysa kızın erkek evine götürdüğü çeyiz de bir çeşit kalıñdır.

Kalıñ, aile düzeninde oluşabilecek bozuklukları engelleme konusunda büyük bir rol üstlenmiştir. Örneğin boşanmaların önüne geçmiştir. Elbette bir erkeğin eşini boşama hakkı vardır ancak böyle bir durumda verilen kalıñı geri isteme hakkı yoktur. Boşanıp yeniden evlenme ise yeni bir kalıñ ödeme durumunu ortaya çıkaracağından boşanmanın engellenmesi konusunda kalıñ, önemli bir koruyucudur. Bu özelliğiyle kalıñı modern toplumlarda uygulanan evlilik anlaşmalarına benzetebiliriz.

Elbette her şeyin bir olumlu yönü bir de olumsuz yönü vardır. Kalıñ geleneğinin de olumsuz yönleri vardır; erkeğin maddi zorluk yaşaması, fakirlerin evlenmesinin güçleşmesi, fakir genç kızların kendinden büyüklerle evlenmek zorunda kalması vb. gibi durumları sayabiliriz.⁵

Kalıñ geleneğinin Türk toplumlarında birtakım farklılıklarla uygulandığını daha önce söylemiştik. Bunun sebebi ise yaşanan çevre, ekonomik durum vb. olabilir.

Kazaklarda kalıñ geleneği, günümüzde halen geçerliliğini sürdüren bir gelenektir. Kalıñ, bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Kazaklarda da düğünün, evliliğin ilk şartlarından biridir. Eğer kalıñ ödenmezse evlilik gerçekleşmez. Bundan dolayıdır ki Kazaklar arasında otuz-kırk yaşına gelmiş fakat evlenememiş olan erkekler vardır. Ancak Güney-Kazakistan'da kalıñ ödemek yerine kız babasına hizmet etme durumu da vardır.

Kalıñ miktarının fazla olması bazı olumsuzluklara yol açmıştır. Kızların küçük yaşta evlendirilmesi , beşik kurtmesi , kız kaçırma vb. durumlar bunlardandır.⁶

Gagauzlar'da kalıñ evlenmek için seçilen kızın ailesine verilen bir hak olarak kabul edilmektedir. Evlenmek için seçilen kızın ailesinden olumlu bir yanıt alınması durumunda erkek tarafı kız tarafına bir altın gönderir. Köylerde ise kız tarafına altın yerine baba hakkı adı verilen bir meblağ ödenir.

⁴ Ögel . a. g. e s. 256

⁵ Ali Erkul. **Türklerde Evlenme Gelenekleri**. Türkler Ansiklopedisi. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara:1990 . C.3 ss. 58-65

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tagı. a. g. e ss. 1-30

Erkek tarafı bu meblağı ödemek zorundadır. Eğer ödemezse düğün gerçekleşmez. Baba hakkının ödenmesine ise söz veya küçük nişan denilir. Gagauzlarda da Kazaklardaki gibi kalın ödemek yerine kız babasına hizmet etme durumu da vardır.⁷

Kırgızlarda kalın, evliliğin yapılabilmesi için en önemli koşuldur. Eskiden kalın miktarı çok fazlaymış. Yeterli sayıda hayvanı veya maddi serveti olmadığı için bazı erkekler evlenemezmiş.

Yapılan araştırmalara göre kalın eskiden kızın ailesine değil mensup olduğu boya verilirmiş. Ancak sonraları kızın ailesine ve babasına vermeye başlanmıştır. Kırgızlarda kalın, damadın ailesine yardımcı olmak amacıyla bütün akrabalarından toplanırmış. Bu gelenek daha sonraları devlet büyükleri tarafından düğün vergisi şekline dönüştürülmüş. Kalın, Kırgızlarda gelinin akrabalarına bir düğün hediyesi olarak sunulurmuş.⁸ Manas destanından alınan aşağıdaki parça buna en güzel örnektir:

Kırk çoro geldi deyt

Kırk cüz aydap geldi

Bu nemeni cılkılar?

Cakıttın elge salgan salığı

Aydağ gelgen kalını.⁹

Kırk yiğit gelmiş

Kırk yüz at sürüp getirmiş

Bu hangi atlar?

Cakıp'ın halktan topladığı vergisi

Kanıkey için gönderdiği kalını

Türkmenlerde kalın, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi evliliğin baş şartlarından biriydi. Kalını ödemeye çoğu insanın gücü yetmezdi. Bundan dolayı da evlilik gerçekleşmezdi.

1860'lı yıllarda kalın, yüz veya yüz altmış teke tümeni olarak belirlenmişti. Ancak sonraları bu miktar daha da artırılmış, insanlar kalını ödemekte iyice zorlanmaya başlamıştı. Bunun üzerine Çarlık Rusya'sında kalına karşı bir propaganda oluşturulmuş ve bir gazetede kalının iğrenç bir gelenek olduğu öne sürülmüştü.¹⁰

⁷ Harun Güngör. **Gagauz Türkleri**. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: 2002 ss. 90- 95

⁸ Gülnisa Aynakulova. **Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri**. 2006. Milli Folklor Dergisi. S. 72 Ss. 95- 106
Mehmet Yüce, - Dosbayeva, Bibigül. **Kırgız Türklerinde Evlenme Geleneği**. 2007. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C. 4 S. 1 ss. 7- 24

⁹ G. Sağol. **Manas Destanında Evlilik Geleneği**. Yay. Haz. E. Gürsoy – Naskali. Bozkırdan Bağımsızlığa Manas. TDK Yayınları. Ankara:1995

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Özbay. **Türkmenistan'dan Anadolu'ya Örf Adet ve İnançlar**. IQ Yayınları. İstanbul:2007. ss. 64- 75

Bu herhalde kalının yozlaştırılarak, başlık parası haline getirilmesinden, hediye özelliğinin yok edilmesinden kaynaklanmıştır. Oysaki daha önce de açıkladığımız gibi kalın karşılıklı hediyeleşmedir.

Tatarlarda kalın diğer Türk toplumlarında olduğu gibi önemli bir yere sahipti. “Kız istemeye gidilir fakat kız tarafı evet demeden önce kalın olarak adlandırılmış hediyeler konuşulur ve bu hediyelerin bir listesin hazırlanarak erkek tarafına verilir.”¹¹ Eğer erkek tarafı bu istekleri karşılamayı kabul ederse kız tarafı da kızı vermeye razı olur. Bazı yörelerde kız tarafına dana, at veya koyun gibi hayvanlar da verilirdi. Bu mallar kız güvey evine geçtikten sonra kadının malı sayılır ve kocasının, bu hayvanı eşinin izni olmadan kesmeye veya satmaya hakkı olmazdı.¹² Bu durum günümüz mülkiyet hakkıyla ve İslam’daki mal hukukuyla özleşmektedir.

Kütahya- Simav’da kalın geleneğine günümüzde rastlanmamaktadır. Ancak kalının yozlaşmış hali olduğunu düşündüğümüz başlık parası Simav’da da görülmektedir. Fakat diğer Türk topluluklarından farklı olarak bunu sadece erkeğin babası ödemez tüm akrabalar ve hatta aileden olmayan kişilerde kalın (başlık parası) ödemeye yardımcı olmuşlardır. Türk topluluklarında uygulanış biçimlerinden diğer farklı bir özellik ise yine kalın olduğunu düşündüğümüz fakat erkek tarafının ödemesi yerine kız tarafının düğün sırasında verdiği hediyelerdir. Örneğin Germiyanoglu Beyi kızını Osmanlı Beyine verdikten sonra Simav ve çevresini düğün hediyesi olarak Osmanlıya vermiştir. Ayrıca kalın geleneği Osmanlılarda bulunduğu Osmanlının bir parçası olan bu beldede de olması lazımdır. Kalınla (başlık parası) ilgisi olduğunu düşündüğüm ve Simav halk edebiyatı ürünlerinden olan birkaç türkü ve manide rastladığım kelimeler bunun kanıtı olsa gerekir.

...

1- Evleri kademeli

Varıp da ne demeli

Kızlar on biñe çıkmış

Alıp da ödemeli

¹¹ Çulpan Zaripova Çetin. **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**. Karadeniz Dergisi Yayınları. Ankara:2009 ss. 84

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Zaripova. a. g. e ss. 84- 95

2- Neye istersin galıñ (?)

İlla para mı lazım

Gel bize ol gelin

Yoksa kaçırırverin

3- Dikmeye gel dikmeye

Bizde varam dikmeye

Emine gızı vermişler

Bir dilim ekmeğe ¹³

Kırmızı kuşak bağlama: Türk topluluklarında halen uygulanan diğer bir düğün geleneğidir. Bu geleneğin birçok uygulanış biçimi vardır. Bazı yerlerde gayret kemeri, bazı yerlerde ise bekaret kemeri olarak adlandırılır; ama taşıdığı renkten dolayı bu kuşağın genellikle bekareti sembolize ettiği düşünülür. Bu kuşak, bazı Türk topluluklarında ergenlik al kaftanı ile yer değiştirebiliyordu.¹⁴ Bu, bir güveyi elbisesiydi. Gelin alınırken gelinin babası şalını ve kuşağını çıkararak damada sarar, böylece kızının velayetini güveye bırakmış olurdu.

Bekaret ve gayret kemeri 4-5 cm. kalınlığında, kırmızı renkli, genellikle kırmızı ipek kumaştan yapılırdı.

Al renk ise Türk tarihinin başlangıcından beri manevi ve milli bir renk olarak algılanmış ve milli bir nitelik kazanmıştır. Al rengin ateşi sembolize ettiği ve şamanizmin bir kalıntısı olduğu görüşünü savunanlar da vardır.

Kırmızı kuşak, bekaret ve gayret sembolü olarak gelin baba evinden çıkmadan önce ağabeyi veya babası tarafından kızın beline bağlanır. Bu kuşağa gayret kuşağı adı verilir. Bu kuşağın amacı; kızın gittiği evde tembel davranmamasına, gayretli olmasına ve işten kaçmamasına yöneliktir. Bu kuşak ilk çocuk doğuncaya değin saklanır. İlk çocuk oğlan olursa bir parçası kesilerek çocuğun omzuna iliştilir.¹⁵

Türkiye'nin bazı yörelerinde bu kuşağın üç kere bağlanıp çözülmesi durumunda gelinin eve huzur ve bereket getireceği inancı vardır. Bu uygulamanın Anadolu'da kurulan bazı teşkilatların törenlerinde de görüldüğü gerçektir. Örneğin ahilik teşkilatının kabul

¹³ Pala. a. g. e ss. 85-115

¹⁴ Ögel. a. a. e s. 270

¹⁵ Tuna. a.g. e s. 154

törenlerinde yine bir kuşağın, düzen getirmesi inancıyla iki kez bağlanıp çözüldüğünü üçüncüsünde bağlandığını görüyoruz.

Türkmenlerde bu gelenek gerdek gecesinde, güveyin milli kıyafetleriyle arkadaşları tarafından gelinin odasına getirilmesiyle başlar. Gelin daha önce arkadaşları tarafından odanın ortasına getirilmiştir. Güveyiden kızın duvağını açması istenir eğer güveyi açmak istemezse arkadaşları; “aç bakalım belki başkasıdır” derler. Güveyi gelinin duvağını açar, gelin de güveyin kalpağını çıkarır kenara koyar. Daha sonra gelin belindeki kuşağı çözüp güveye verir. Güvey bu kuşakla odadakileri kovarak dışarı çıkarır.

Gelinin belindeki kuşağı çözerek güveye vermesi onun aile reisliğini kabul ettiği, artık onun himayesi altında olduğunu kabullenmesi manasına geldiği düşünülebilir.

Azerilerde ise güveyi düğün gecesine gerdeğe girer. Gelinin belindeki kırmızı kuşağı çözmek için geline türlü hediyeler vermek zorunda kalır. Hediyelerini alan gelin tıpkı Türkmenlerde olduğu gibi kuşağını kendisi çözerek güveye verir. Bu, gelinin kendini güveye emanet ettiği ve artık hamisinin güvey olduğunu belirtmesi şeklinde yorumlanabilir.

Kütahya- Simav yöresinde bu gelenek bekaret kuşağı olarak kullanılmasının yanında gayret kuşağı olarak da kullanılır. Bu kuşağı erkek kardeş veya ağabey bağlar. Kuşak bağlanmadan önce gelinin etrafında üç kez döndürülür öyle bağlanır. Kuşak bağlama merasiminden sonra evdeki bir erkek çocuğun omzuna, geline bağlanan kuşaktan kesilen bir parça iliştilir. Bu yapılan, gelinin bolluk, bereket taşıması, çocuğunun bol olması inancını taşımaktadır.¹⁶ Bağlanan kuşak ise gelinin temizliğini ve saflığını ifade eden bir simge olmuştur. Bunun yanında gelinin gittiği eve bereket getirmesi, tembellik etmemesi, işten kaçmaması amacına yöneliktir.

Sağdıçlık: sağdıçlık geleneği bize Göktürkler zamanından kalan bir gelenektir. Eski Türklerde sağdıç, güveyin hem kılavuzu hem de dostudur. Sağdıçlık o kadar önemliydi ki dünürler birbirlerine *sağdıçlık bizi çözülmez bağlarla birbirimize bağlasın* derlerdi.¹⁷ Buradan da anlaşılacağı gibi sağdıçlık, sosyal bir müessese vazifesi görmüştür. Sağdıçlık da düğün, nikah gibi evlilik temelini kuran bir bağdır. Sağdıç güveyin düğün ve sonrasında ilgili yaşayabileceği tüm sorunların çözümünde güveye yardımcı olmakla yükümlüdür.

Ayrıca Sağdıçlar düğünün işleyişi, davetlilerin ağırlanması gibi durumlarda da söz sahibidir. Sağdıç mutlaka evli olmalıdır.

¹⁶ Kş1: Ayşe Demir.

¹⁷ Ögel. a. g. e s. 271

Gelinlere yardımcı olan sağdıçlara *yenge*, *gelin kılavuzu* denilirdi. Yengeler gelinin bütün işlerinde yardımcı olur ona yol gösterirdi. Kız evinden gelen çeyizlere de yengeler bakardı. Kadın davetlilerle onlar ilgilenirdi. Zaten kadınlar arasında sözü geçen kişiler yenge olurdu. Yengelerin genelde *başı bütün* (evli) olmaları gerekliydi. Zaten geline yardımcı olabilmesi için bu gereklidir.

Gagauzlarda sağdıç güveyin vaftiz babası ya da vaftiz annesi olurdu.¹⁸ Bu durumun hiç şüphesiz hristiyanlığın etkisiyle oluştuğu söylenebilir. Zaten Gagauzlar bu yönleriyle diğer Türk toplumları içinde ayrı bir yer tutmaktadır. Gagauzlarda sağdıç geline ve güveye her konuda yardımcı, yol gösterici vazifesi görür. Düğünün işlerlik kazanmasında büyük rol üstlenirler.

Türkmenlerde bu gelenek günümüzde hala devam etmektedir. Fakat bu geleneğin uygulanış biçiminde eskiye nazaran birkaç değişiklik vardır. Artık sağdıçlık belirli kurallara göre belirlenmekten çıkmış gelinin veya güveyin isteğine göre belirlenmeye başlamıştır fakat asıl amaca sadık kalmıştır. Sağdıçlar kim olursa olsun asıl amaç güveyi ve geline yardımcı olmaktır.¹⁹

Kütahya- Simav yöresinde sağdıçlık düğün adetleri içinde en vazgeçilmez ve en renkli olanıdır. Sağdıç seçimi olarak adlandırılan bir ritüel vardır. Genellikle güveyi sağdıçını kendi seçer fakat ailenin seçtiği sağdıçlarda vardır. Aile, sağdıç güveyi daha çocukken seçilir ve mümkünse sağdıçın güveyi ile aynı zamanda doğmuş olan biri seçilir. Sağdıç ve güveyi birlikte aynı zevk ve aynı düşünce yapısına uygun bir biçimde yetiştirilir. Zaten birlikte büyüyen bu çocuklar birbirlerine iyice alışır, büyüdüklerinde birbirlerinin sağdıçları olurlar.

Geline yardımcı olan yenge ise genellikle sağdıçın eşi olur eğer sağdıç evli değilse gelinin kendine yakın hissettiği bir aile büyüğü bu görevi üstlenir. Bu görevi üstlenen kişinin de evli olması gereklidir. Geline her konuda yardımcı olabilmesi için bu bir şarttır.

SONUÇ

Evlenme Türk toplumlarında çoğu şeyden daha önemli olan bir olgu olmuştur. Aradan geçen zamana rağmen bazı gelenekler günümüzde varlığını sürdürmektedir. İnsanlar maddi zorluklarını aşmak için bazı gelenekleri kendine göre yorumlasalar da eskinin izleri daima kalmıştır. Araştırma alanımız olan Kütahya- Simav'da da eski Türk geleneklerinin

¹⁸ Güngör. a. g. e s. 93

¹⁹ Özbay. a.g. e ss. 75- 80

izleri bulunmaktadır. Elbette bu bizim için sevindiricidir. Anayurttan bu kadar uzakta eski kültürümüzün izlerini bulmak sevincimizin kaynağı olsa gerek.

Evlenme ve düğün gelenekleri daima insanları birbirlerine yakınlaştıran, aradaki insanlık bağlarını güçlendirmeye yardımcı olan bir araç olmuştur. Günümüzde bazı gelenekler asıl özelliklerini yansıtamasalar dahi bu duruma hizmet etmeye devam etmektedirler.

İnsanlar için düğün ve evlenme dönemi hayatlarının en önemli zamanı olmuştur. Evlilik, insanların farklı bir tabaka içinde yer almasına sebebiyet vermiş dolayısıyla toplumsal bir kurum olmuştur. Üzerinde barındırdığı birtakım özellikler nedeniyle de insan hayatında önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aynakulova, Gülnisa. **Kırgızlarda Evlilik Ve Evlenme Törenleri.** 2006. *Milli Folklor Dergisi.* S. 72
- Erkul, Ali. **Türklerde Evlenme Gelenekleri.** **Türkler Ansiklopedisi.** Yeni Türkiye Yayınları. Ankara:1990. C.3
- Güngör, Harun. **Gagauz Türkleri.** **Kültür Bakanlığı Yayınları.** Ankara: 2002
- Ögel, Bahaeddin. **Türk Kültürünün Gelişme Çağları.** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul: 2001
- Özbay, Ekrem. **Türkmenistan`dan Anadolu`ya Örf Adet Ve İnançlar.** IQ Yayınları. İstanbul:2007.
- Sağol, G. **Manas Destanında Evlilik Geleneği.** Yay. Haz. E. Gürsoy – Naskali. *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas.* TDK Yayınları. Ankara:1995
- Tağı, Gülşah. **Kazak Türklerinde Evlenme Gelenekleri.** Basılmamış Lisans Tezi. 2004
- Tuna, Sibel Turhan. **Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama Ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği.** 2006. *Bilig; Sayı 38*
- Yoloğlu, Güllü. **Türklerin Aile Merasimleri.** Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ankara: 1990.
- Yüce, Mehmet, - DOSBAYEVA, Bibigül. **Kırgız Türklerinde Evlenme Geleneği.** 2007. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi C. 4 S. 1*
- Zaripova, Çulpan. **Tatar Türklerinin Gelenek Ve Görenekleri.** Karadeniz Dergisi Yayınları. Ankara:2009
- **Kş1:** demir, Ayşe. Ev hanımı. İlkokul mezunu. Doğum yeri: Simav Yaş: 43